

KUYPER

D

621

.N4

G47

c.1

LIBRARY OF PRINCETON

APR - 8 2010

THEOLOGICAL SEMINARY

KUYPER D621.N4 G47

Gerretson, Frederik Carel,
1884-1958.

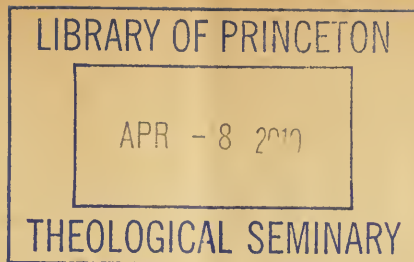
"Oorlogstijd" /

EX LIBRIS

COURAGE AND LOYALTY

DR.G.PUCHINGER

„Oorlogstijd”¹⁾

DOOR

Dr. C. GERRETSON

I

„Oorlogstijd!” Hoe rijk van inhoud zal dit woord ons voortaan zijn! Hoeveel geestelijke grenslijnen zijn, sinds de stormklokken luiden, door den stroom van nieuwe indrukken overstelpt en weggevaagd! Maar tevens: hoe merkwaardig heeft het verschil in waardeering der gebeurtenissen de geesten onzer tijdgenooten opnieuw geproefd en geschift! Een verschil, zóó diepgaand, dat het nauwelijks begrepen kan worden door wie over het hoofd ziet, dat het oordeel over de beteekenis der oorlogsgebeurtenissen ten nauwste samenhangt met het oordeel over het verschijnsel van den oorlog als zoodanig. En dat slechts ten volle verklaarbaar is voor wie verstaat, dat ook dit laatste een uitvloeisel is van de diepere tegenstelling der levensbeschouwingen, die, in den grond der zaak, de wereldgeschiedenis beheerscht.

Voor verreweg de meesten onzer tijdgenooten, — bewuste of onbewuste belijders der in het oude, door den krijg afgeloste Europa toongevende wereldbeschouwing —, is dit gansche wereld-drama slechts een, de ontwikkeling der wereld onderbrekend

¹⁾ Oorlogstijd; Herinneringen en Indrukken van Mr. M. W. F. Treub. Haarlem en Amsterdam, 1916.

Integendeel is oorlog en oorlogsgevaar voor hem eene „beproeving” ook in den dieperen, eigenlijken zin des woords; een examen rigorosum, waarin leven en werk van zijn volk in de jaren van gratie des vredes, op hunne deugdelijkheid en doelmatigheid worden getoetst; en te diep leeft in hem de overtuiging, dat het bruto geweld, in zijn soms onrechtvaardig schijnende beslissingen, toch de voltrekker is van het vonnis eener hoogere gerechtigheid, dan dat hij, medegedaagde met zijn volk, den afloop van het pleit zonder diepe innerlijke bewogenheid zou kunnen afwachten.

Voor hem is de oorlog aldus, in den rechten zin des woords, een *tijdgewricht*, waarin het den staatsman, als Mozes op den berg, voor één oogenblik gegeven is, vanuit het heden, verleden en toekomst van zijn volk in hun onderling verband te erkennen.

Zoo iemand, vanaf dit standpunt, mocht trachten de toekomst van ons volk te lezen uit wat zich aan Volkskracht en Burgerzin gedurende de wereldcrisis, ik zeg niet in sommige kringen, doch in en uit het volk zelf, heeft geopenbaard, dan zou, vrees ik, zijn prognose weinig bemoedigend moeten luiden.

Onvergetelijk, voorzeker, zal de eerste dag der mobilisatie blijven. Onvergetelijk de vastbesloten ernst, die de uitrukkende regimenten bezielde. Onvergetelijk de bijna feestelijke waardigheid, waarmede het volk zijnen zonen uitgeleide deed. Indien het waar is, dat de weinigen onder het lauwe en flauwe geslacht van nà '48, die het vuur op den haard van de Nederlandsche Gedachte smeulende hebben gehouden, hunne bezieling ontleenden aan de indrukken, die tijdens den veldtocht van '31 de maskeradeschermutselingen in de belgische Kempen op hun ontvankelijk jongenshart hebben gemaakt, dan is de hoop wellicht niet misplaatst, dat, althans voor sommigen dergenen, die thans de spes patriae vormen, ook de mobilisatie een, zij het met den werkelijken oorlog niet te vergelijken, leerschool van „dagen en daden” zal blijken te zijn geweest.

Maar zoo er althans één oogenblik is geweest, dat de eenheid en de kracht der natie werkelijkheden waren — hoe snel is

de terugslag gekomen; hoe diep is de inzinking geweest!

Dat Nederland in gevaar is; dat Nederland voor nieuwe vraagstukken staat; dat Nederland eene eigen roeping heeft, tijdens en na den oorlog; wie, die onder ons volk verkeert, wie, die onze dagbladen leest heeft ooit den indruk bekomen, dat dit bewustzijn levendig is onder ons volk?

Er is eene Duitsche —; er is een Engelsche partij ontstaan: waar is eene georganiseerde Nederlandschgezindheid van welke kracht, van welke leiding uitgaat?

Van de Regeering voorzeker niet: nimmer wellicht is, in omstandigheden als deze, het contact tusschen overheid en volk zoo gering geweest; nimmer heeft de geleerdenstand de burgerij zoo weerloos aan buitenlandsche invloeden overgelaten of... overgeleverd; nimmer de pers, waar verruiming van het uitzicht op de toekomst noodwendig is, zich zoo kleinzielig bepaald tot de dingen van den dag.

Nochthans, de wereld draait, al sluit men de oogen; het getij verloopt, al verzet men de bakens niet.

Grijpen wij, uit de tallooze feiten, slechts een tweektal, wier belangrijkheid geen afzonderlijk betoog behoeft. Een staatkundig en een economisch feit; de ontbinding van het parlementarisme en de ondergang van den vrijhandel.

— De crisis in het parlementarisme: het slotbedrijf van een drama.

De gezondheid en levenskracht eener staatsregeling berusten grootendeels op de zuiverheid der tegenstelling tusschen overheid en onderdaan; tusschen de kroon en haar raadslieden: de regeering ten eenre; en het volk en zijn vertegenwoordigers: de natie ten andre zijde.

Sedert 1848 echter stonden ten onzent de parlementaire ministers veel eerder dan als vertegenwoordigers der kroon tegenover de volksvertegenwoordiging, met de volksvertegenwoordiging tegenover de kroon, aan welke alle zelfstandig gezag werd ontnomen. Nadat deze eerste phase was afgelopen, moest noodzakelijkerwijze de tweede volgen: de uitschakeling van de volksvertegenwoordiging als zoodanig, door een steunen der regeering op

het volk, over het hoofd van het parlement heen. Dit geschiedde in 1913. Om zich te redden, kon het parlement niet anders doen dan zich bij de Regeering aansluiten; dan zelf, min of meer, mederegent worden. Dit proces heeft zich tijdens den oorlog snel ontwikkeld.

Op dit oogenblik zijn Regeering en Parlement, functioneel, moeilyk meer van elkaar te onderkennen; zij vormen een de facto zich zelf uit de administratie en zekere geld- en handelskringen onderling aanvullend dubbellichaam, dat noch Regeering is noch Vertegenwoordiging; waarin het Parlement zich als Regeering en de Regeering als Vertegenwoordiging gedraagt, terwijl het Parlement thans even los staat van het Volk als het Kabinet sinds lang van de Kroon.

Het geheele verwarde complex van parlementaire, administratieve en ganschelijk ondefinieerbare organen hangt vrijwel in de lucht tusschen de van elk reëel onderling contact verstoken natuurlijke staatkundige polen Kroon en Volk. Nimmer zijn, in onzen staat, de werkelijke bevoegdheden zoo groot, en de werkelijke verantwoordelijkheden zoo klein geweest.

— De crisis in de handelspolitiek: het slotbedrijf eener klucht. Men kent de goedgeeloovigheid, waarmede onze economen de theorie van den vrijhandel als eene *absoluut* geldige hebben omhelsd en aangehangen, zonder ooit, een halve eeuw lang, de juistheid van dit stelsel ook voor Holland aan de feiten te toetsen. Voor het Engelsche verstand heeft eene economische theorie — ook de vrijhandelsleer — nimmer eene andere dan eene bloot *betrekkelijke* waarde. Zij is, eenerzijds, de realistische beschrijving van speciale, historisch geworden Engelsche *toestanden*; anderzijds, in zoover hare geldigheid aan het continent wordt gesuggereerd, de idealistische formuleering van zeer reëele Engelsche *belangen*. Tijdens den oorlog heeft dan ook Engeland, met het verloopend tij, aanstonds de bakens verzet, en uitgebreide maatregelen genomen, om het Britsche wereldrijk in eene autarchie in den antiëken zin des woords om te zetten.

Nu ben ik wel met Eulenberg volkomen overtuigd dat deze

poging op den duur mislukken moet, maar toch is niets merkwaardiger, dan de doelbewustheid en de consequentie waarmee deze nieuwe koers is ingeslagen — tenzij dan de vastberadenheid, waarmee onze gansche pers dit voor de naaste economische toekomst van Holland uiterst ingrijpende feit heeft verdonkeremaand.

Omgekeerd heeft de sluiting der grenzen eene kunstmatige tijdelijke protectie geschapen, die ons de tot dusverre uiteraard ontbrekende gelegenheid biedt de gevolgen van eene beschermende handelspolitiek experimenteel te bestudeeren.

Reeds deze beide feiten alleen voorspellen, in hunne noodwendige gevolgen, eene volslagen omwenteling in de intrapolitieke verhoudingen van ons vaderland.

II.

Wat is vanzelfsprekender, dan dat een man, die in deze critische dagen een aanzienlijk aandeel in de leiding van zaken genomen heeft; die meer dan iemand, aangelegenheden behartigd heeft, waarbij de belangen van staat en maatschappij elkaar op 't innigst raken; die zich van vele zijner eigen beslissingen als de resultanten der in zijn eigen brein zich afspelenden strijd van lijnrecht tegenovergestelde tendenzen en beginselen moet zijn bewust geworden; die, eindelijk, zijne eigen staatkundige lotgevallen als magna pars roemen mag van de jongste phase der ontbindingsgeschiedenis van het parlementarisme ten onzent; — den lust in zich voelt opkomen, om zijne ervaringen te boek te stellen?

En wat is minder verwonderlijk, dan dat duizenden, die deze dagen mede beleefd hebben, de hand uitstrekken naar een wis en waarachtig verhaal van feiten, wier romantiek tegen de uitbundigste fancy opweegt?

Zulk een boek belooft een belangrijk boek te zijn: — gelijk elk onopgesmukt verhaal van treffende gebeurtenissen belangrijk is; en het kan eene dubbel waardeerbare aanwinst vormen, in zoover het eene leemte helpt aanvullen, die voor onze vaderlandsche letteren niet minder bedenkelijk is dan voor onze vaderlandsche geschiedenis.

Niets toch is treffender, dan het bijkans volslagen gemis aan staatkundige mémoires in een land, dat toch in de geschiedenis der diplomatie geen oneervolle plaats inneemt. En nu moge het waar zijn, dat dit gemis zich op natuurlijke wijze verklaart uit eene soberheid en terughouding, die zeker niet de meestlaakbare trekken van ons volkskarakter zijn, dit neemt niet weg, dat een histoire intime van ons volk, die slechts uit mémoires en correspondentiën kan worden samengesteld, een onontbeerlijk complement is van de weinig dramatische afwisseling van linksche en rechtsche partij-ministeriën, die thans den hoofdinhoud vormen van de dorre kroniek die men, al te euphemistisch, als nieuwste Nederlandsche Geschiedenis pleegt aan te duiden.

En deze histoire intime is waarlijk niet zoo geheel onbelangrijk.

De tijd is voorbij, zeker, waarin de tegenstellingen der Nederlandsche staatkunde motieven konden vormen van Europeesche politiek. Van actief zijn wij passief; van gevers ontvangers geworden.

In ons volk, in onze staatkunde vloeien ineën, of bruisen tegen elkaar op, de uitloopers van de groote stroomingen, die in West- en Midden-Europa hunnen oorsprong nemen; en het is in de zelfstandige synthese dezer van oorsprong vreemde motieven, zooals deze zich in onze jongere instellingen en zeden vertoont, dat ons volk zijn eigenheid en oorspronkelijkheid openbaart en handhaaft. De hartstochtelijke strijd, die door de krijgvoerende mogendheden, ten koste van vele millioenen, om de ziel van ons volk gevoerd wordt, is voor dezen stand van zaken typeerend en bewijst beter dan iets anders, de beteekenis die ons nationale leven voor de europeesche gemeenschap kan hebben.

Deze beteekenis openbaart zich zoowel in onze buitenlandsche als in onze binnenlandsche politiek tijdens den oorlog; in de maatregelen eenerzijds tot handhaving van onze neutraliteit tegenover het buitenland, anderzijds tot bezwering die den nood in het binnenland genomen kan hebben.

Elke beslissing raakt hier aan het internationale recht, en zal, niet slechts door het gezag van onze rechtsgeleerden, maar bovenal door het gezag onzer internationale stelling, in de

ontwikkeling van dat recht bijkans de beteekenis eener arbitrale beslissing hebben. Juist daarom is het zoo bitter jammer, dat de regeering niet, door eene door het beste deel des volks gewenschte leiding der pers, heeft weten te verhinderen, dat door onkundige en oneerlijke dagbladschrijvers in het openbaar werd afgebroken, wat zij, in de stilte van het kabinet, met veel zwakheid, maar met volle eerlijkheid trachtte op te bouwen. En daarom ook, was de verschijning zoo wenschelijk van een geschrift als dat hetwelk de titel van 's heeren Treub's werk schijnt aan te kondigen, en waarin op vele voor den buitenstander onbegrijpelijke daden, en nog talrijker „dadeloosheden” der regeering officieus het commentaar zou worden geleverd, dat officieel den volke onthouden blijft.

Het is waar, dat zulke memoires een' schrijver zeer hooge eischen stellen. Hij mag zich, ofschoon het natuurlijke middelpunt der handeling, toch niet al te opzettelijk op den voorgrond stellen. Hij behoort zich nochtans, op straffe van langwijlig te zijn, een eigen man, drager van een bepaald, klaar zich afteekend staatkundig ideaal te toonen. De stof moet immer belangrijk zijn, en toch mag het pittoreske détail niet ontbreken. Zijne personen mogen nimmer ophouden persoonlijkheden te blijven; en zijne persoonlijkheden moeten toch immer personae zijn. Beschrijver van gebeurtenissen, die zonder hem wellicht nimmer geschiedenis zouden zijn, behoort hij in de behandeling zijner stof de edelste zedelijke discretie aan de fijnste aesthetische smaak te paren. Bij het ondernemen van zijn werk moet hij zich voortdurend gewaarschuwd houden, dat hij een taak op zich genomen heeft, die menig befaamd schrijver zijne reputatie gekost heeft.

Slechts de vervulling dezer strenge voorwaarden rechtvaardigen een genre, welks gebruik om zijn natuurlijke strekking geenszins zonder bedenking is. Meent men ze niet ten volle te kunnen vervullen, dan sta men liever van zijn voornemen af, en bedwinge zijn schrijf lust. De vulpenhouder onzer staatslieden hebbe, tegenover de eischen van kiesheid en smaak, geen omvangrijker vrijheden dan de zwaneveder onzer poëten.

Toetst men nu aan deze eischen van het door den titel aan-

geduide genre het lijvige werk, waarin de heer Treub de herinnering aan zijn voorlaatste ambtsperiode heeft willen vastleggen, dan gevoelt men zich levendig teleurgesteld. Herinneringen omtrent andere gebeurtenissen gedurende de eerste crisis-maanden dan elke belangstellende burger uit de dagelijksche lezing zijner couranten kent, treft men niet, of bijkans niet aan. Van indrukken, indien men dit woord althans volgens de gebruikelijke beteekenis met de werking van gemoed en gevoel in verband brengt, schijnt de heer Treub slechts op zeldzame oogenblikken van zijn bestaan last te hebben.

Het geschrift herinnert, in algemeene tendenz, op merkwaardige wijze aan de geïllustreerde krijgsgeschiedenissen die, in de oorlogvoerende landen, door de groote dagbladen tot stichting van het gemeen en tot ondersteuning van de regeering worden uitgegeven, en waarin zelfs de chargeerende cavaleriepaarden een heldhaftig gelegenheidsgezicht zetten. In de zelfde mate nu, waarin zulk eene krijgsgeschiedenis geschiedenis geeft, vindt men in de Herinneringen van den heer Treub herinneringen. Zijne mededeelzaamheid omtrent hetgeen wij reeds lang weten is even uitbundig, als zijne zwijgzaamheid over hetgeen wij zouden wenschen te weten prikkelend.

Het geheel is slechts een doorlopende memorie van toelichting op eigen werkzaamheid. Het best te vergelijken wellicht nog met de compte-rendu zijner besognes, door Johan de Witt, vóór zijne derde herbenoeming tot raadpensionaris als bescheiden reclame voor eigen voortreffelijkheid opgesteld. Zóóveel folio's volgeschreven; zooveel resolutiën opgesteld; zóóvele rapporten uitgebracht, rekt de Witt ons voor; zoovele commissiën benoemd; zoovele vergaderingen voorgezet; zoovele Koninklijke besluiten uitgelokt, rekt de heer Treub hem na. Met dit verschil dat de Witt — de aristocraat — zijne zelfaanbeveling door de gecommiteerden aan zijne meesters, de Staten; de heer Treub — de democraat — de zijne door een uitgever aan zijne lastgevers, de kiezers doet voorleggen.

Dat ook dit langere verslag van werkzaamheden van den

tijdgenoot evenals het kortere van den voorganger, de waarheid behelst, behoeft niet te worden betwijfeld. Alleen verlieze men niet uit het oog dat de waarheid, die in deze en dergelijke stukken voorkomt, de officieele waarheid is.

Wanneer het den heer Treub, in een te wenschen derde uitgave van zijn verslag, behagen mocht zich den volke in effigie te vertoonen, dan tooie hij zich met een staatsierok en een glimlach.

Toch wachte men zich, in het voorgaande eene afkeuring te lezen, die niet bedoeld is.

Al voldoet het geschrift niet aan wat de titel belooft, het is daarom geenszins een waardeloos boek. Opdat eene loftuiting niet ijdel zij, is het volstrekt noodzakelijk, de grenzen, waarbinnen men ze onbepaalde geldigheid wenscht toe te kennen, scherp af te bakenen.

Het scherpst geschiedt dit door de erkenning, dat het geschrift minder merkwaardig is, om wat er in staat, dan om wat er niet instaat. Is het al geen merkwaardig boek, het blijft het boek van een merkwaardig man.

De materiele arbeid der samenstelling getuigt reeds van eene ongewone vitaliteit. Weinige Nederlandsche ministers bezitten lust en kracht, om na afloop eener naar lichaam en ziel afmatende ambtsperiode, onverdroten schaar en lijmpot ter hand te nemen, ten einde, uit de memoriën, redevoeringen en circulaires van zich en zijne ambtenaren, eene beredeneerde catalogus zijner bemoeiingen samen te stellen. Geringer nog is het aantal van hen, die na zoo korte ambtsvervulling op zoo eerbiedwaardige werkzaamheid kunnen wijzen. En de minsten, voorzeker, kunnen bogen op zoo volkomen afwezigheid van elken twijfel aan eigen kennen of kunnen. Wat ook in de eerste maanden der crisis moge gehaperd hebben, niet het zelfvertrouwen van den Minister van Landbouw, Handel en Nijverheid.

Het is waar, dat de auteur van dit kinomatografisch zelfportret bij alle zelfgenoegzaamheid niet in de fout van sommige achttiende-eeuwsche schilders vervallen is. De heer Treub is te goed zielkundige, om te vergeten, dat ook de sensatie van het volmaakte gewekt wordt uit de tegenstelling met het onvolmaakte. Nu

en dan doet de heer Treub dan ook doorschemeren, dat sommige zaken beter zouden zijn gegaan, zoo zijne adviseurs niet zoo stijfhoofdig aan eigen meening waren blijven vasthouden. Een enkele maal erkent hij de zaak niet geheel juist te hebben ingezien, wat echter minder aan eigen gebrekkig inzicht moet worden geweten, dan aan de omstandigheden die het goede inzicht aan elken sterveling onmogelijk maakten. Doch deze vlekjes hebben geen ander doel, dan de taches de beauté, die een jonge schoonheid op een zeer blank plekje van haar lieve huidje aanbrengt.

De geschiedschrijver, die omtrent het jaar der benauwenis over geen andere bronnen zou beschikken dan de Herinneringen en Indrukken van den heer Treub, zal noodwendig tot de overtuiging moeten geraken, dat althans wat de economische leiding in ons stukje aardbol aanbelangt tout était pour le mieux dans le meilleur des mondes.

Toch ligt, juist in deze zelfgenoegzaamheid, niet de kracht van het boek, maar wel van den man die het schreef.

Zonder paradoxie kan men beweren, dat slechts deze eigenschap een loopbaan als die van den heer Treub mogelijk maakt.

Vat men de politieke beteekenis van al de in dit werk beschreven crisismaatregelen samen, dan kan gezegd worden, dat 's heeren Treub's beleid vooral merkwaardig is als eene consequente verlooehening der staatkundige, staatsrechtelijke en staathuishoudkundige beginselen, waarin de heer Treub is opgevoed, en die hij, als hoogleeraar en staatsman, beleden heeft.

Niemand trouwens minder dan de schrijver tracht dit feit onder stoelen of banken te steken.

„Of men wilde of niet” — zoo zegt hij — „of men het theoretisch juist achtte of niet; of het met de staatkundige denkbeelden van de regeering strookte of niet: dat alles deed niets ter zake... De omstandigheden waren machtiger, dan het individueele denken en willen der regeeringspersonen; machtiger dan hun theoretische inzichten; machtiger dan hun staatkundige beginselen”¹⁾

¹⁾ Pag. 6.

„De toestanden hebben zich in oorlogstijd ontwikkeld, zonder zich te storen aan hetgeen economisten van de studeercel of uit het practisch leven ervan voorspeld hadden.”

Op wie, ook in het staatkundige, geloof in de kracht, in de beteekenis van beginselen; op wie zich meent te herinneren wel eens van de voortreffelijkheid en onveranderlijkheid bijzonderlijk der vrijzinnige beginselen te hebben gehoord, moet de joviale blijmoedigheid, waarmede van dezen omzwaai den volke wordt kond gedaan, een onaangename indruk maken.

Het eigenaardige, het onontbeerlijke van beginselen toch ligt juist daarin, dat zij den staatsman een onveranderlijk richtsnoer geven, waarmede hij de veranderlijke gebeurtenissen *beheerschen* kan, in stede van erdoor *beheerscht te worden*.

Wanneer zij geene andere waarde blijken te bezitten, dan om, zoodra de toestanden veranderen, fluks overboord te worden geworpen, waartoe dienen zij dan? is men geneigd zich af te vragen. Waarom zal de aankomende staatsman zich nog de moeite getroosten zich door degelijke studie op zijn taak voor te bereiden? en wat is er in dat geval op tegen, zoo wij den staat volgens hetzelfde opportunistisch principe besturen als de komenijsman zijn winkel?

En hoe wilt gij van ons eischen, dat wij b.v. in de vaststelling onzer handelspolitiek ons in de toekomst nog langer zullen doen overbluffen door uwe wetenschappelijke theorieën, die gij zelf, als het er op aan komt, de eerste zijt om te verloochenen?

Blijft ons, — zoo zijn wij geneigd niet zonder korzeligheid op te merken — bij eene volgende omstandigheid met uwe beginselen en theorieën, waaraan gij zelf niet gelooft, bij voorkeur van 't lijf!

Doch met dit meer vernomen verwijt van politieke karakterloosheid zou men niet slechts den Heer Treub onrecht aandoen, maar tevens de voordeelen der door zijn optreden geschapen situatie miskennen.

Zeker, de Heer Treub heeft, in zijn cameleontische geaardheid, een specialen aanleg voor de rol, die hij thans speelt; en de gelegenheid tot beoefening van volte face's, hem door zijn politieken

loopbaan geboden heeft hij nimmer verzuimd. Maar de diepere reden voor zijn gedrag ligt voorzeker niet in zijn persoonlijk karakter, maar in het karakter der vrijzinnigheid zelve. Het geloof toch in den vooruitgang, hetwelk zulk een voornaam leerstuk is in het dogmatisch arsenaal der vrijzinnigheid, komt eigenlijk practisch hierop neer, dat eene voortdurende wisseling van inzichten het kenmerk van den vooruitstrevenden politicus zijn moet. Vandaar het voortdurende opschuiven der meeningen ook onder 's Heeren Treub's geestverwanten. Het ergste wat den vrijzinnigen kan overkomen, is niet „op de hoogte van hun tijd” te zijn. De begrippen goed en nieuw worden door hen voortdurend verward, en er is voor de vrijzinnigen geen grover beleediging denkbaar, dan het verwijt denkbeelden van gisteren, van voor tien jaar, van voor een eeuw aan te hangen. Zoo wordt opportunisme tot hoogste politieke wijsheid, en beginselloosheid tot hoogste politiek beginsel. En zoo alleen is verklaarbaar, dat een abdicatie van eigen beginselen, die een' historischdenkenden staatsman een bloot op de kaken zou hebben gejaagd en tot voorzichtigheid en aarzeling zou hebben gestemd, door een vrijzinnig staatsman met bijna juichende ostentatie wordt gevierd.

Dat zijne vrienden over een en ander weinig gesticht zijn laat zich begrijpen. Op deze wijze kan men geene partijpolitiek drijven. Voor ons, die slechts het belang van eene krachtige en doelmatige regeering in het oog behooren te hebben, geldt echter deze reden tot ontstemming niet. Moge de carrière des heeren Treub als vrijzinnig-democratisch staatsman al wanhopig mislukt zijn, dit neemt niet weg, dat hij, zoolang en zoover hij van eene effectieve parlementaire contrôle bevrijd blijft, als administrateur en organisator uitstekende diensten bewezen heeft en nog bewijzen kan.

Grattez le démocrate, et vous trouverez le dictateur: /onzerzijds hebben wij reden, de omstandigheden te danken, die den modieuzen democraat ontbolsterd hebben tot den typischen regent, onuitputtelijk in expedienten, en in zijn binnenste ziel Mommsen's overtuiging toegedaan, dat het volk er is, niet om te regeeren, maar om geregeerd te worden.

Heeft het Amsterdamsche Radicalisme tot versterking van volkskracht en volksinvloed weinig kunnen bijdragen: men mag het althans dank weten, dat in zijn kring een man als de heer Treub voldoende geringschatting heeft leeren koesteren voor de idealen en beginselen, in welke het hem heeft opgevoed, om hem te veroorloven ze, op een beslissend moment, te nemen voor wat ze waard zijn.

Zoo beschouwd, is dit werk van Mr. Treub, op het graf eigen leer en leven, een monumentale gedenkzuil.

III.

Het eigenaardige karakter van de werkzaamheid van den Heer Treub schept echter, zooals wij reeds opmerkten, eene situatie, uit welke eene eigenaardige en niet onvoordeelige ontwikkeling mogelijk schijnt.

Het beginsel der beginselloosheid, dat de noodzakelijke consequentie is van een ten einde doordachte vrijzinnigheid, maakt haar aanhangers buitengemeen geschikt om, — onder voorwaarde dat zij de macht in handen hebben, — het programma hunner tegenstanders uit te voeren.

Wie de bijna hartstochtelijke perioden gelezen heeft, waarmede de waardige Premier in zake de finantieele gelijkstelling van bijzonder en openbaar onderwijs de beginselen verdedigd heeft, waartegen zijne geestverwanten een halve eeuw hebben gestreden, gevoelt, dat in deze richting nog veel kan worden bereikt.

Het oogenblik zal wellicht komen, dat van deze eigenaardigheid op doeltreffender wijze, dan tot dusverre geschied is, kan worden gebruik gemaakt. Juist aan het departement van finantiën kan de heer Treub, in de richting die zijn boek aangeeft, door alleen het nuttige te doen zonder te vragen of het met zijne staatkundige denkbeelden strookt, nog veel uitnemends tot stand brengen.

Het wordt op dit oogenblik vrijwel algemeen ingezien, dat de dekking van de oorlogslasten niet uitsluitend langs den weg der directe belastingen zal kunnen worden bereikt.

Het is even mogelijk, dat de heer Treub dit nochtans zal beproeven; als onmogelijk, dat hij hierin de goedkeuring van het Parlement zal verwerven. Staat dit eenmaal vast, dan is er geen man geschikter om, na de instelling van een nog steeds ontbrekend objectief onderzoek naar de wenschelijkheid van bescherming, een goede Tariefsherziening tot stand te brengen, dan de heer Treub. Men achte dit geen luchtkaas. De heer van Maanen, de kundige ambtenaar-minister van Willem I, aan wien de schrijver van „Oorlogstijd” sterk doet denken, is wel tot vijf malen toe van gedachte omtrent de handelspolitiek veranderd. Juist de felheid, waarmede de heer Treub zich tot dusverre tegen deze noodige hervorming heeft gekeerd, levert een hoopvol uitzicht, dat de man die tot dusverre zich alleen groot en succesvol heeft betoond in de doorvoering van maatregelen, die hij principieel afkeurde, juist in de verdediging van eene doelmatige Tariefs hervorming de kroon op zijne eigenaardige carrière zal zetten.

De mogelijkheid echter van deze ontwikkeling hangt af van de verdere ontwikkeling van de crisis in het parlementairisme, waarop wij reeds wezen.

De werkzaamheid van den heer Treub toch is voortaan alleen denkbaar onder de omstandigheden, die haar tot dusverre hebben mogelijk gemaakt. Als minister van landbouw werkzaam buiten alle feitelijke contrôle van het parlement, is hij als minister van fianantiën tegen den wil van parlement en regeering teruggekeerd. Te midden van deze, meer en meer homogene en zich zelf uit eigen kring aanvullende collegiën staat de heer Treub als een vreemde. Zoolang de crisis duurt moge, bij het opmerkelijk gebrek aan leidende persoonlijkheden in de kringen der linkerzijde, zijn ministerschap onontbeerlijk zijn: het is niet aan te nemen, dat het parlement in normale dagen niet zou pogen zijne vernedering op hem te verhalen. Als parlementair staatsman van den ouden stijl heeft hij zich zelf onmogelijk gemaakt. De heer Treub schijnt dat ook zelf te gevoelen. De wijze waarop hij zich, gedurende zijn gedwongen verlof, tegenover verschillende personen heeft uitgelaten over de noodzakelijkheid der stichting eener „economische partij” is er een symptoom van.

Indien hij zich wil handhaven zal hij een steunpunt buiten Kabinet en Kamer moeten zoeken.

Daartoe openen zich twee mogelijkheden; twee mogelijkheden van nationale ontwikkeling, die met de internationale toestanden ten nauwste samenhangen. Het is niet geheel ten onrechte, wanneer men dezen krijg kenschetst als een strijd tusschen advocaten en vorsten, als een strijd tusschen democratie en aristocratie — d. w. z. tusschen revolutionaire democratie en constitutioneele aristocratie.

Indien over iets de uitslag van den oorlog vonnis vellen zal, dan is het over de waarde van de historische regeeringsvormen der beide hoofdtegenstanders: Engeland en Duitschland.

Engeland is het eerste land, waar het zelfstandig gezag van de kroon en daarmee de principiëele tegenstelling tusschen volk en overheid vernietigd is.

Duitschland daarentegen is het eenige land, waar de kroon een zelfstandig gezag heeft weten te handhaven, en de ministers wel verantwoordelijk maar niet onderworpen zijn aan de volksvertegenwoordiging.

En wanneer wij nu — afstand doende van alle theoretische vooringenomenheid en van alle afhankelijkheid aan phrasen en leuzen, — de Duitse regeering, zuiver en alleen ten opzichte harer stabiliteit en efficaciteit vergelijken met de Engelsche, wier gestie in het onlangs openbaar gemaakte Dardanellenrapport in zoo duidelijk licht is komen te staan, — dan dringt zich op, ik wil niet zeggen: een oordeel, maar wel het bewustzijn: dat wij een oordeel niet uit den weg mogen gaan. Te meer daar juist in Duitschland, tijdens den oorlog, de langs den wettigen weg uitgeoefende volksinvloed steeds wassende is; terwijl in Engeland de krijg de systematische vernietiging der historische volksvrijheden met zich voert.

Deze europeesche tegenstelling nu is het, die ook den staatkundigen strijd in ons land tusschen 1848—1914 heeft beheerscht. Aanvankelijk heeft, niet tot grootere kracht en roem van ons vaderland, het radicale parlementairisme ook ten onzent volkomen overwonnen.

De oorlogstijd plaatst ons opnieuw op den tweesprong.

Of terug naar eene meer zelfstandige en langer aanblijvende regeering van zaakkundige kroonraadslieden, of eene verderontwikkeling over het hoofd van het parlement heen, in de richting eener volstreckte volkssouvereiniteit.

De Heer Treub verenigt op dit oogenblik deze beide mogelijkheden van ontwikkeling op merkwaardige wijze in zijne persoonlijke stelling.

Tegen den wil van het Parlement en van zijne ambtgenooten geplaatst in een kabinet, dat ook zelf reeds in meer dan een opzicht als kroonkabinet valt te beschouwen, is de tegenwoordige Minister van Finantiën buiten kijf een kroonambtenaar in den meest stricte zin des woords.

Door zitting te nemen aan den ministerstafel naast mannen, wier politiek beleid hij nog voor slechts weinige weken in courantenartikelen op 't scherpste veroordeeld had, heeft hij zelfs den schijn van homogeneïteit van het kabinet ten eenen male verbroken, en zijn wij in zekeren zin facto teruggekeerd tot den toestand vóór 1848, toen er wel ministers waren doch geen ministerie bestond.

Aan de andere zijde vindt de heer Treub buiten het Parlement alleen steun, alleen toejuicing bij die bladen, welke — als „de Telegraaf” — in nauw verband met een der strijdvoerende mogendheden, de ongeorganiseerde volksmassa, d.w.z. de zedelijke en staatkundige anarchie vertegenwoordigen.

Op een van beide — Kroon of Massa —, zal de heer Treub zich, wanneer hij zijne onparlementaire regentenqualiteiten nog verder aan het land dienstbaar maken wil, in de toekomst moeten steunen,

De beslissing zal voorzeker minder van hem afhangen, dan van den uitslag van den wereldstrijd, die ook op de intrapolitieke richtingen een overwegenden invloed zal uitoefenen. Toch zal ook hij, tot op zekere hoogte, mee op zijn eigen lot, en daarmede op de richting onzer politiek invloed hebben.

Welke keuze is te verwachten?

Afkomst en stemming zullen hem disponeeren, om op de gunst

der massa te steunen. Ondanks alles kan de vrijzinnigheid zich moeilijk aan hare afkomst onttrekken. Het is iets meer dan toeval, dat van de partijhoofden, die in de gedenkwaardige zitting van 3 Augustus 1914 uiting gaven aan het gevoel van eenheid, dat het volk bezielde, slechts één enkel, dat voor de gezamenlijke rechterzijde sprak, als nationaal verzamelpunt den troon aanwees, „indachtig dat de Koningin persoonlijk bezworen heeft, de onafhankelijkheid van het grondgebied des Rijks met al haar vermogen te zullen verdedigen en bewaren, en dat in haar mond deze eed geen ijdele klanken zijn geweest.”

Doch het is niet onmogelijk dat ook in dit opzicht de heer Treub door de ervaringen van den oorlogstijd tot andere inzichten is gekomen.

Zijn boek zelf, de juichende confessie van zijn verzaking der vrijzinnige beginselen, bevat in deze richting eenige niet onduidelijke aanwijzingen.

Vooreerst de opdracht aan „onze begaafde Landsvorstin, die zich in moeilijke oogenblikken heeft doen kennen als een ware Moeder des Vaderlands”. De bewoordingen zelve dezer opdracht stellen buiten twijfel, dat hier een hulde is gebracht niet slechts aan de menschelijke, maar bovenal aan de politieke persoonlijkheid van onze vorstin. Uit de pen van een vrijzinnig staatsman heeft zij eene beteekenis, die men niet kiescher kan aangeven, dan door vast te stellen, dat Thorbecke zulk een opdracht nimmer zou hebben willen schrijven.

Maar vooral teekenend is de bladzijde, waarop de Heer Treub verhaalt, hoe de Koningin de stichtingszitting van het op haar persoonlijk initiatief opgerichte Nationaal Steunkomité opende.

Ik veroorloof mij deze beschrijving, waarin bij uitzondering de dorre kroniekstijl van het boek door iets als oprechte ontroering verwarmd wordt, over te nemen.

„Het was een plechtig oogenblik toen de Koningin, die zonder eenig gevolg ter vergadering verscheen, door mij werd binnengeleid. Ieder der aanwezigen gevoelde het treffende van het feit, dat de Koningin op zulk een wijze deelnam aan eene bijeenkomst, belegd om eenheid en kracht te geven aan de pogingen

tot voorkoming en leniging van nood in oorlogstijd, en door Hare tegenwoordigheid en Haar woord de groote beteekenis van hetgeen stond te gebeuren en den diepen ernst van den toestand, die moest worden beheerscht, te onderstrepen. Ook aan de Koningin zelve was het aan te zien, dat Zij onder den indruk was van de beteekenis van Haar onder zulke omstandigheden, en met zulk een doel zonder eenige praal, in den grootsten eenvoud, verschijnen te midden van een aantal vertegenwoordigers van vereenigingen met een zeer uiteenlopend karakter, maar die alle dit eene gemeen hadden, dat zij konden medewerken aan het denkbeeld ter verwezenlijking waarvan de vergadering was bijeengeroepen”.

De heer Treub noemt dit „een treffende bladzijde uit de inwendige geschiedenis van ons vaderland.”¹⁾ Terecht. Maar zal de les, die zij inhoudt, willen geleerd zijn?

Voorspellingen zijn gevaarlijk.

Hopen wij slechts, dat de herinnering aan dit oogenblik ook dezen ci-devant radicaal althans nader bepalen zal bij de noodzakelijkheid, ook in de toekomst, van een sterk, zelfstandig, zedelijk middelpunt voor het staatkundig leven der natie en op de beteekenis welke als zoodanig nog steeds toekomt aan het historische symbool, waaromheen zich, nu als voorheen, in de ure des gevaars ons geheele staatsleven en volksbestaan als bij intuïtie concentreert: Oranje.

¹⁾ Blz. 124.

